

HÌNH ẢNH VIỆT NAM 200 NĂM TRƯỚC QUA SÁCH NHẬT BẢN

Đoàn Lê Giang*

Hình ảnh về đời sống nước ta còn lưu lại trong thư tịch rất ít. Tư liệu phong phú nhất là bộ tranh khắc gỗ của Henri Oger *Kỹ thuật của người An Nam* với hơn 4500 bức hoàn thành vào đầu thế kỷ XX. Trước đó, ta có thể tìm thấy hình ảnh đời sống qua một số hình vẽ lẻ tẻ trong một số sách Hán Nôm trong nước và cả sách vở nước ngoài như Trung Quốc, châu Âu v.v... Tìm vào thư tịch cổ Nhật Bản, chúng tôi tìm thấy khá nhiều hình ảnh đời sống người Việt từ thế kỷ XVII đến thế kỷ XIX, trong đó có tư liệu quan trọng là bộ *An Nam kỷ lược cao* 安南紀畧藁 của Kondo Juzo 近藤 重蔵 hoàn thành vào cuối TK.XVIII.

1) Kondo Juzo và những ghi chép về An Nam

Kondo Juzo (1771-1829) là nhà thám hiểm, nhà thư tịch học thời Edo hậu kỳ. Ông có tên thật là Morishige 守重, hiệu là Shiko 子厚, Seisai 正斎, Shoten Shinjin 昇天真人, sinh ở Edo trong gia đình là bề tôi của Mạc phủ Tokugawa. Năm 1794 nhờ có thành tích học tập xuất sắc mà ông được nhận vào làm một chân chức dịch ở Nagasaki. Trong thời gian đó ông có tham gia việc thăm hỏi một nhóm người Nhật Bản bị bão trôi dạt từ Việt Nam trở về. Năm 1798 ông đi làm công tác thám hiểm, điều tra về tình hình xứ Ezo (sau này là vùng Hokkaido). Từ năm 1808 đến 1819 làm chức Thư vật phụng hành, quản lý thư viện Momijiyama 紅葉山文庫 ở thành Edo. Ông nghiên cứu nhiều tài liệu và biên soạn nhiều công trình có giá trị như: *Biên yếu phân giới đồ khảo* 邊要分界圖考 nói về địa chí và việc phòng bị xung quanh vùng Ezo, *Hữu văn cố sự* 右文故事 khảo chứng về các sách vở quan trọng của thư viện Momijiyama... Sau đó do liên lụy vì chuyện phạm pháp của con trai nên ông bị mất chức. Ông mất năm 1829 ở vùng Omi (tỉnh Shiga).

Kondo là người quan tâm nhiều đến Việt Nam, trong sự nghiệp của ông có hai công trình quan trọng viết về Việt Nam là: *Ngoại phiên thông thư* 外蕃通書 và *An Nam kỷ lược cao*.

Ngoại phiên thông thư (Gaibantsuusho, còn có tên khác là “Ngoại phiên thư hàn” 外蕃書翰) là bộ sách sưu tập tư liệu lịch sử ngoại giao của Mạc phủ

* PGS, TS – Trường ĐH KHXH&NV – ĐHQG TP.HCM

Tokugawa với các nước, biên soạn theo từng nước và qua từng thời kỳ. Sách hoàn thành năm 1818, toàn bộ có 27 quyển:

- Quyển 1-5: Triều Tiên 朝鮮
- Quyển 6, 7: Hà Lan 阿蘭陀
- Quyển 8-10: nhà Minh 明 (Trung Quốc)
- Quyển 11-14: An Nam 安南
- Quyển 15-17: Xiêm La 暹羅
- Quyển 18, 19: Campuchia 柬埔寨 v.v.

An Nam quốc thư (4 quyển, từ Quyển 11 đến 14) có tổng cộng có 62 bức, bao gồm thư từ của Mạc phủ Tokugawa Nhật Bản trao đổi với chúa Trịnh chúa Nguyễn Việt Nam trong suốt thế kỷ XVII. Bức thư đầu tiên là thư của Đoan quốc công 端國公 Nguyễn Hoàng viết cho Tướng quân Tokugawa Ieyasu 德川家康 năm 1601, lúc này Ieyasu chưa chính thức cai quản quốc gia dù đã nắm quyền bính trong tay (2 năm sau nữa: năm 1603 mới bắt đầu thời Tokugawa/ Edo). Bức thư cuối cùng trong tập sách là thư của Quốc vương An Nam viết cho quan Phụng hành Nagasaki năm 1694 cảm ơn về việc đã giúp dân An Nam bị nạn trên biển về nước. Sách được biên tập vào khoảng từ năm 1808-1819, bằng Hán văn và tiếng Nhật cổ có thêm chữ Katakana, khi Kondo làm chức quản lý thư viện của Mạc phủ¹.

An Nam kỷ lược cảo (*Annan kiryakukou*) được viết khi Kondo đang làm một chức dịch dưới quyền quan Phụng hành Nagasaki, trên cơ sở sưu tầm thư tịch và thăm hỏi những người phiêu dạt từ An Nam trở về. Công trình hoàn thành năm 1796. *An Nam kỷ lược cảo* là bộ sách giới thiệu lịch sử, phong tục, ngôn ngữ, địa chí An Nam, gồm có 2 quyển, 3 sách:

Quyển 1, sách 1:

- Quốc hiệu và việc giao lưu qua lại
- Sách vở
- Sản vật

¹ Xem thêm bài viết của chúng tôi: “*Ngoại phiên thông thư*” - tập tư liệu cổ về quan hệ Việt - Nhật, Tạp chí *Phát triển khoa học công nghệ* (Đại học Quốc gia TP.HCM), tập 17, X2 (2014), website: www.khoavanhoc-ngonngu.edu.vn

- Hình vẽ (Châu ấn (triện của Mạc phủ cho phép tàu ra nước ngoài buôn bán), tiền tệ, gương Quảng Nam)

Sách 2: *Giáp dân phiêu dân thủy mạt* (*Koin hyomin shimatsu*/ (Đầu đuôi) Chuyện dân phiêu dạt năm Giáp dân/ 1794)

Quyển 2, sách 1:

- Bản truyện (lịch sử An Nam theo *Quảng Đông thông chí*)
- Quản tư thế hệ (các thế hệ lãnh đạo An Nam)
- Hình thặng danh tích
- Giao dịch
- Danh quan
- Nhân vật
- Phương ngôn
- Sắc dụ
- An Nam đồ thuyết (tranh vẽ về An Nam)

2) ***Giáp dân phiêu dân thủy mạt*** và hình ảnh về Việt Nam

Tháng 12 năm Ất mao (1795) sau khi được nhận vào làm việc tại cơ quan hành chính Nagasaki (Nagasaki phụng hành sở), Kondo đã tham dự cuộc thăm hỏi những dân phiêu dạt từ An Nam trở về. Sự việc như sau: Tháng 9 năm Giáp dân (1794) tàu Daijomaru 大乘丸 với 16 thủy thủ do Seizo làm thuyền trưởng nhận công việc chở gạo từ Sendai (tỉnh Miyagi) về Edo (Tokyo ngày nay). Trên đường đi tàu gặp bão, trôi dạt đến biển phương Nam, đến ngày 21/11 thì may gặp một thuyền đánh cá của người An Nam cứu giúp, cho lên thuyền và chở vào đất liền. Đến Gia Định, nhóm người Nhật phiêu dạt này đã được giúp đỡ tận tình, nuôi nấng đầy đủ, thuốc thang chu đáo, thế nhưng 6 người, trong đó có thuyền trưởng Seizo bị bệnh phù thũng, uống thuốc mãi không khỏi, đã nằm xuống nơi đây. Thi thể 6 người được mai táng cẩn thận ở chùa Vĩnh Trường thuộc phái Lâm Tế ở Gia Định. Đến tháng 4 năm sau (Ất mao, 1795) số còn lại được đưa lên theo tàu về nước. Họ đi từ Gia Định đến Ma Cao (A Mã Cảng), rồi Quảng Đông, Giang Tây, Sạ Phố (Zhapu, tức thành phố Gia Hưng tỉnh Triết Giang). Tháng 11 khởi hành từ Sạ Phố, ngày 14 tháng 12 năm Ất mao (1795) thì về đến Nagasaki. Trên đường đi có thêm một người nữa chết vì bệnh phù thũng, nên về đến Nhật Bản chỉ còn 9 người.

Kondo đã hỏi chuyện kỹ những dân phiêu dạt về tình hình An Nam, đồng thời đề nghị họ vẽ lại những gì họ thấy ở đó. Sau đó Kondo nhờ người giỏi vẽ vẽ lại. Nhờ vậy còn lưu lại cho đến nay hình ảnh khá chi tiết về con người và cuộc sống ở nước ta vào cuối thế kỷ XVIII. Dưới đây là một số hình ảnh trích ra từ sách ấy.

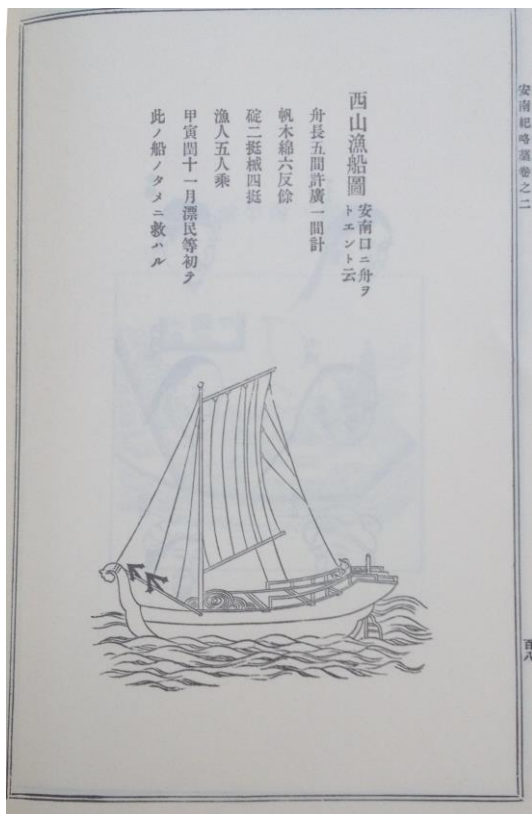
1. Người An Nam (lấy từ *Hoa Di thông thương khảo*)

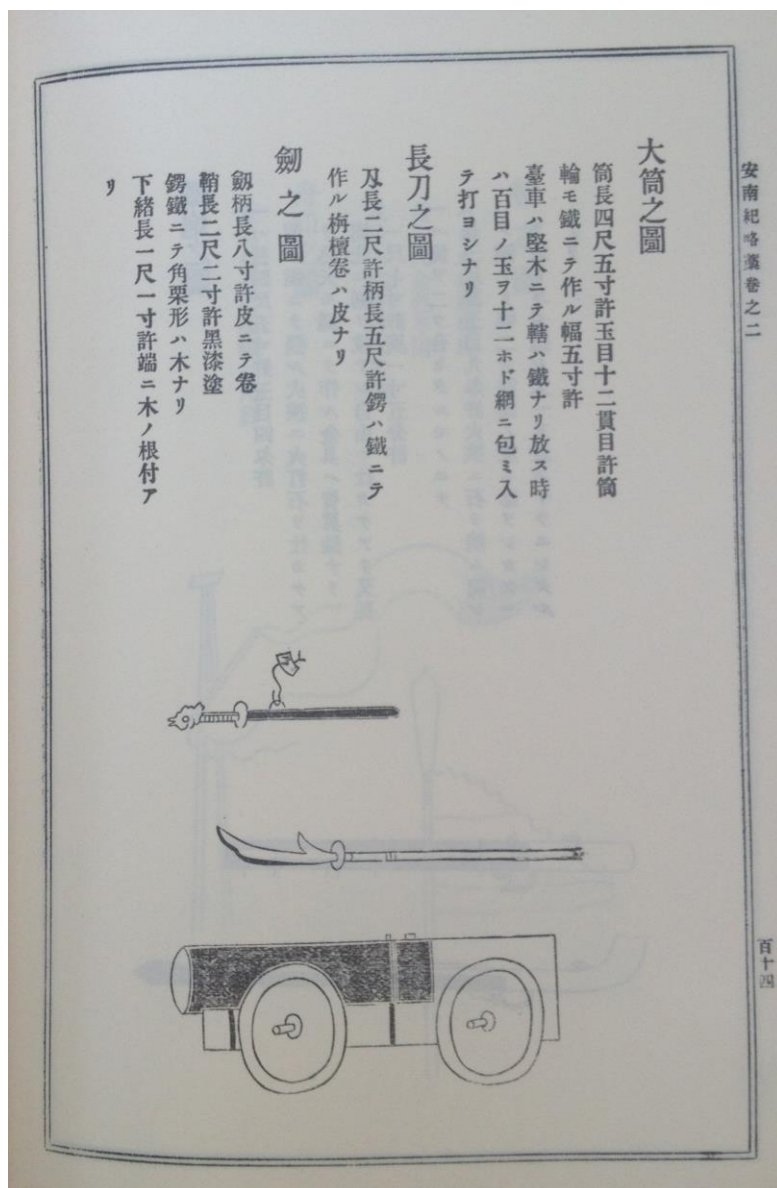
2. Gương mặt người An Nam: So sánh với các dân tộc khác, từ góc phải phía trên theo chiều kim đồng hồ: An Nam, Ma Cao, An Nam, Ấn Độ (Hồi giáo), Trung Quốc, không rõ.

3. Thuyền đánh cá của người Tây Sơn (An Nam)

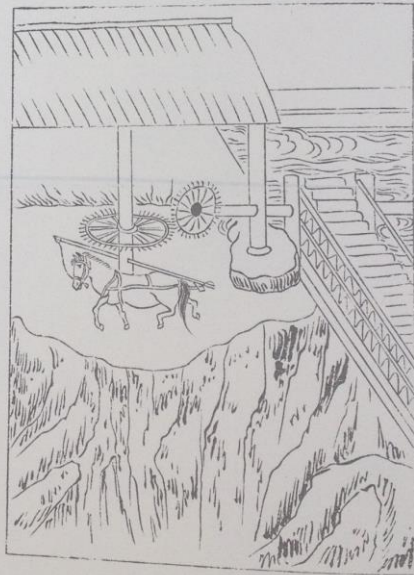

4. Đại bác, đao và kiếm

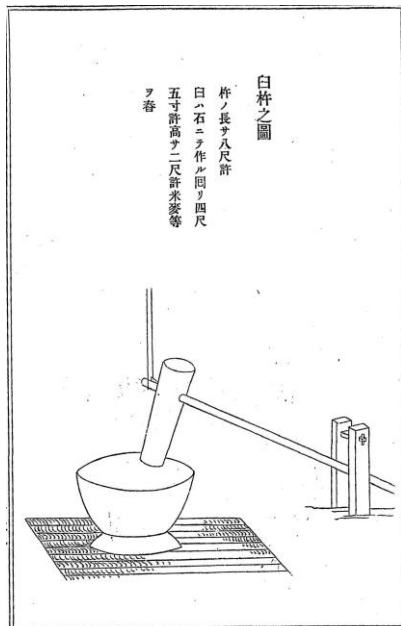

5. Xe nước

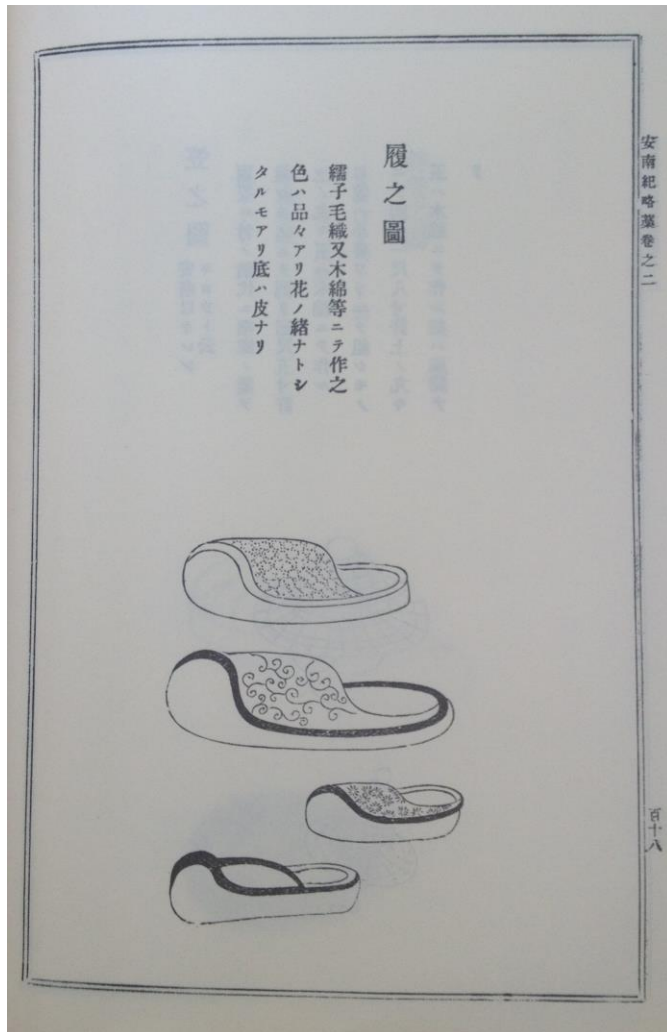
水車之圖

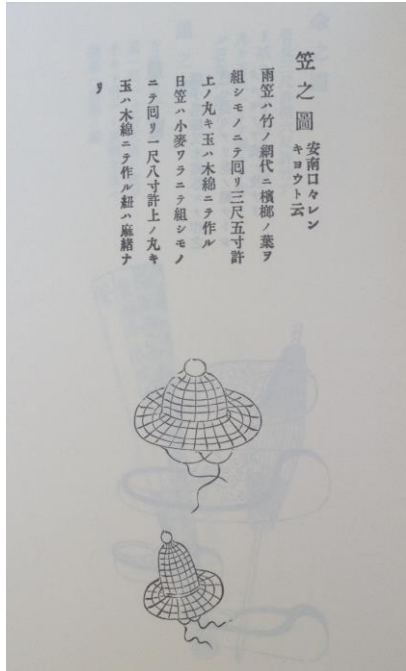
6. Cối giã gạo

7. Giày. Làm bằng lụa, len hay bông vải. Nhiều màu sắc khác nhau, có thêu hoa. Để làm bằng da.

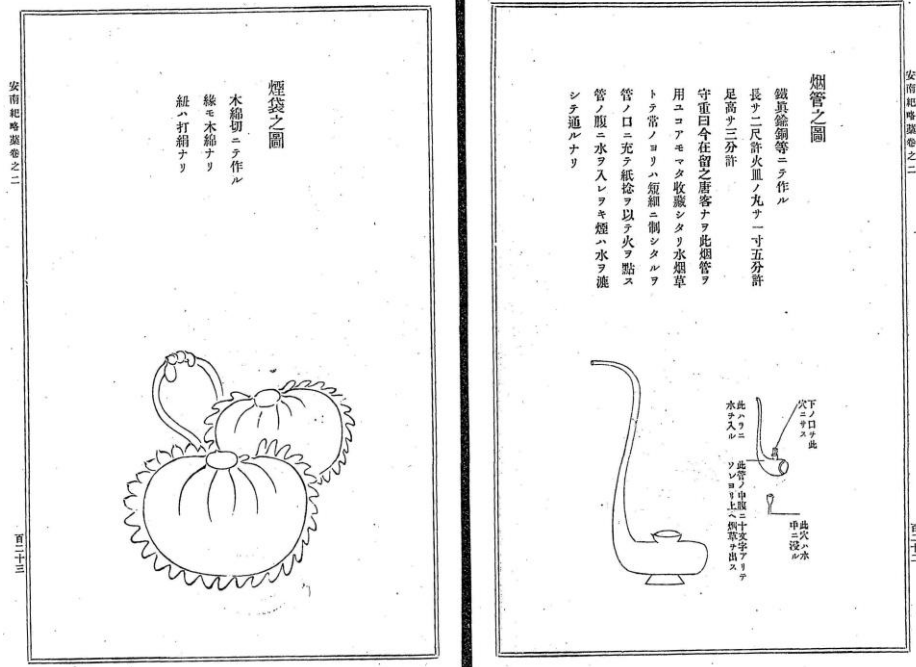
8. Nón đi mưa và nón che nắng. Nón che mưa làm bằng tre, kết bằng tàu cau, chóp bằng bông. Nón che nắng bện bằng rom, chóp làm bằng bông.

9. Ô (dù) và quạt

10. Ống điếu và túi đựng thuốc lá

11. Quạt lông. Cán sơn đen

Lời kết

An Nam ky luec cao là bộ sách rất có giá trị về địa chí, lịch sử Việt Nam. Những hình ảnh về con người và cuộc sống nước ta vào cuối thế kỷ XVIII là những tài liệu chân thực, sinh động, quý giá, góp phần bổ sung vào nguồn tư liệu hình ảnh hiếm hoi về nước ta thời xưa. *Giáp dân phiêu dân thủy mạt* trong bộ sách ấy không

những lưu giữ tư liệu về Việt Nam mà còn là tài liệu quý giá về tình hữu nghị Việt Nam-Nhật Bản trong lịch sử.

TP.HCM, tháng 1 năm 2015

Đ.L.G

Tài liệu tham khảo

1. 近藤正齋全集、東京、1905
2. 近藤正齋全集、第一書房発行、東京、1976
3. 増補華夷通商考, 早稲田大学図書館 (Waseda University Library), bản điện tử trên internet

(Tập chí Xưa và Nay số Xuân 2015)